

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН

Визначено основні засади права власності об'єднань громадян. Перераховано основні правомочності об'єднань громадян як власника майна.

Определены основные начала права собственности объединений граждан. Перечислены основные полномочия объединения граждан как собственника имущества.

The main bases of non-governmental organizations' property right are determined. Non-governmental organization's main authorities as a property owner are specified.

Актуальність наукової статті зумовлена, перш за все, активною трансформацією на демократичних засадах політичної, економічної, правової та соціальної систем і приведенням їх у відповідність до світових стандартів. Підстави виникнення права власності об'єднань громадян у теорії права власності досі є проблемою, не розробленою в цивілістичній доктрині, існують прогалини в національному законодавстві щодо врегулювання питань стосовно принципів набуття, здійснення та захисту права власності об'єднань громадян. Суперечності чинного законодавства зумовлюють невизначеність правового становища учасників об'єднань громадян. Це не завжди дає можливість визначити, хто з них має право на здійснення повноважень власника, хто повинен нести цивільно-правову відповідальність, тягар власності та пов'язані з ним обмеження. Праву власності об'єднань громадян приділяла увагу у своїх наукових, зокрема дисертаційних, роботах К. Альчиєв, М. Беляєва, В. Борденюк, Л. Віткявічус, А. Гушпецький, Є. Додіна, Н. Ісаєва, В. Качанова, Г. Кудрявцева, Г. Ковальова, О. Масляєв, В. Мельников, М. Примуш, Є. Слєпньов, О. Соловійов, Ю. Юдін.

Будучи за своєю правовою природою юридичними особами, політичні партії є також різновидом об'єднань громадян, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 1 закону України «Про об'єднання громадян» [1] об'єднання громадян, незалежно від найменування, визнаються політичною партією чи громадською організацією. Тому обсяг правосуб'єктності політичних партій щодо володіння, користування і розпорядження приналежним майном з приводу відносин власності не повинен виходити за межі обсягу правосуб'єктності об'єднань громадян.

Відповідно до формулювання ст. 1 зазначеного закону, родове поняття об'єднання громадян включає у свій зміст видові поняття

«політичні партії» та «громадські організації» Безумовно, через специфіку правової природи цих різновидів юридичних осіб, а також цілей їх створення та діяльності відповідно різняться порядок та умови здійснення права власності. Але разом із тим, будучи частиною одного родового поняття, ці суб'єкти мають загальні риси і властивості, які в цілому характеризують відносини власності об'єднань громадян.

До загальних для всього інституту права власності ознак, що властиві праву власності об'єднань громадян, учені відносять: по-перше, високий ступінь усупільнення майна при відсутності єдиного фонду права власності всіх об'єднань громадян; по-друге, домінування позицій в майні цих організацій об'єктів невиробничого призначення і характеру; по-третє, специфічний порядок і підстави набуття права власності об'єднань громадян. Четвертою ознакою вважають вагому роль членських внесків як підстави набуття права власності об'єднань громадян [2, с. 131]. Але з визнанням членських внесків як підстави набуття права власності політичних партій та об'єднань громадян не слід однозначно погоджуватися.

Варто зауважити, що в основі єдності цього інституту права власності виявляються видові риси, які властиві лише праву власності певного різновиду (підсистеми) об'єднань громадян (наприклад, політичних партій, професійних союзів, релігійних організацій тощо).

Викладене дозволяє дійти висновку про те, що для того щоб цілісно відобразити право власності об'єднань громадян, необхідно розглянути і проаналізувати право власності всіх його суб'єктів з обов'язковим урахуванням особливостей правового режиму майна кожного окремого їх виду (політичних партій, благодійних і релігійних організацій тощо). Але оскільки це не є метою даної роботи, обмежимося розглядом загальних положень, що властиві праву власності об'єднань громадян взагалі, а детальну увагу і розгляд присвятимо праву власності політичних партій як одному з елементів групи суб'єктів права власності об'єднань громадян.

Порівняно з правом власності юридичних осіб взагалі, право власності об'єднань громадян має певні особливості. Цільове призначення майна є першою відмінністю, оскільки наявне в об'єднань громадян майно повинне використовуватися для вирішення не господарських, а соціально-культурних, політичних, наукових, благодійних інтересів. Щоправда, господарська діяльність, яка здійснюється через створювані об'єднаннями громадян підприємства, відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про об'єднання громадян» здійснюється лише для досягнення статутних цілей і має підпорядкований щодо цих завдань характер. Діяльність підприємств, створюваних виключно для отримання

прибутку без меж його цільового використання, не допускається. Через це власність об'єднань громадян відображає похідні, вторинні відносини у привласненні частини сукупного суспільного продукту, що не пов'язується із задоволенням першочергових життєвих потреб людини [3, с. 213].

Друга відмінність знаходить своє вираження через характер майнових відносин між учасниками й об'єднанням громадян як юридичною особою. На відміну від кооперативів чи будь-якого з видів господарських товариств, члени яких перебувають у зобов'язально-майнових відносинах із ними, в об'єднаннях громадян учасник, який передав певну частину власного майна, не має ніяких прав. Тобто це такий вид юридичних осіб, учасники (засновники) яких не мають щодо них ні майнових, ні зобов'язальних прав.

Проте не слід однозначно говорити про абсолютну неможливість існування зобов'язально-правових відносин між об'єднанням та його учасниками. Це означатиме неможливість учасника укласти з самим об'єднанням звичайний цивільно-правовий договір (наприклад, купівлі-продажу, поставки, підяду), який би передбачав зустрічний обов'язок об'єднання громадян здійснити щодо контрагента дії майнового характеру за передане членом майно, виконану роботу чи надану послугу. У зв'язку з цим для відображення майнових відносин між об'єднанням громадян та його учасником потрібен інший підхід. Він повинен ґрунтуватися на тому, що майнові (речово-правові та зобов'язально-правові) відносини між зазначеними суб'єктами існувати можуть, за деякими винятками. Ці відносини між об'єднанням громадян як юридичною особою та її учасником (членом, спонсором, жертвувачем) не повинні виникати у випадках: а) коли член здійснює на користь об'єднання дії майнового характеру в порядку виконання статутного обов'язку із сплати вступних та членських внесків; б) у випадках здійснення на користь об'єднання її членом чи іншою фізичною або юридичною особою на підставі безвідплатного, одностороннього договору дій майнового характеру з метою сприяння та підтримання діяльності об'єднання громадян і досягнення ним статутних цілей.

Знову ж таки, різниця у володінні, користуванні і розпоряджанні майном об'єднання громадян порівняно з іншими юридичними особами знаходить вираження в майнових відносинах між складовими частинами (ланками) цих суб'єктів. Так, майнові відносини в системі кооперативних об'єднань здійснюються на основі цивільно-правових договорів. Перехід права власності від однієї структурної ланки до іншої відбувається відплатно, шляхом майнових дій суб'єктів.

Щодо майна об'єднань громадян у цивілістичній науці панує сформульований ще О. І. Масляєвим принцип «єдності і неподіль-

ності фонду власності» об'єднань громадян, який означає, що навіть у складних за організаційною структурою багатоланкових об'єднаннях громадян власником всього наявного в них майна визнається організація (об'єднання) як єдине ціле, а не окремі її ланки. Але цей принцип, крім визнання єдиного суб'єкта права власності об'єднань громадян, породжує певні суперечності, які остаточно не вирішені вченими-юристами і до сьогодні.

Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про власність», суб'єктами права колективної власності об'єднань громадян (як уточнювалося вище – права приватної власності юридичних осіб) поряд з іншими суб'єктами визнаються політичні партії, професійні союзи й інші громадські об'єднання, що є юридичними особами. У визначенні суб'єктів права власності в простих одноланкових структурах не виникає питань, оскільки вони є єдиними юридичними особами.

Таким чином, визначаючи місце права власності об'єднань громадян в системі права власності України, можна відзначити наступне: по-перше, об'єднання громадян володіють правами власника на приналежне їм майно, яке включене в систему права власності юридичних осіб приватного права і є невід'ємним його елементом; по-друге, власність об'єднань громадян містить «обмежувальну» ознаку, яка означає, що належне цим суб'єктам майно має цільове призначення, що перебуває у безпосередньому зв'язку з виконанням передбачених статутом завдань; по-третє, набуття відносин власності об'єднань громадян має «вторинний» характер, що полягає в розподілі й обміні вже вироблених об'єктів суспільного виробництва, чим відрізняється від набуття відносин власності інших видів приватних юридичних осіб, у яких, окрім зазначених категорій (розподіл і обмін), існує – і є домінуючою – третя, передумова двох перших, – виробництво.

Визначивши місце права власності об'єднань громадян в системі права власності приватних юридичних осіб, слід вирішити питання про те, як співвідноситься право власності політичних партій із відносинами власності інших об'єднань громадян. Вирішення даного питання дасть змогу проводити чітку межу між відносинами власності зазначених суб'єктів.

Відповідно до змісту ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» метою діяльності партій є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь в виборах та інших політичних заходах. Таким чином, можна дійти висновку, що об'єкти, якими політична партія володіє, користується та розпоряджається, повинні використовуватися виключно для задоволення та досягнення політичних інтересів її учасників, а також для забезпечення її участі у виборах та політичних заходах. Використання майна партії на інші, не передбачені законом та стату-

том цілі (наприклад, для отримання прибутку, інвестування тощо) недопустиме. Це обґрунтовується тим, що використання політичними партіями майна на інші цілі в кінцевому результаті призведе до того, що основні завдання, з приводу яких вона створюється і діє, знівельються, а політична партія втратить первинну сутність діяльності. Це невідворотно призведе до порушення прав її членів та учасників.

Порівняно з правом власності об'єднань громадян власність політичних партій відповідно до вищеприписаної ознаки має обмежувальний характер, що через роль та значущість партій у політичному житті суспільства і держави повинно слугувати додатковою гарантією їх законної діяльності.

У зв'язку з цим можна сказати, що політичні партії як суб'єкти права власності об'єднань громадян володіють належним їм майном на імперативно визначених умовах, які чітко окреслюють підстави набуття права власності, звужують можливості зайняття підприємницькою та господарською діяльністю як одного із засобів досягнення статутних цілей і завдань до конкретних видів і випадків та зводять володіння, користування і розпоряджання належним їм майном до необхідності його використання виключно для сприяння формуванню й вираженню політичної волі громадян та участі політичної партії в виборах й інших політичних заходах.

Список літератури: 1. Про об'єднання громадян : закон України від 16 черв. 1992 р. № 2460-ХІІ (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504. 2. Суханов Е. А. Лекции о праве собственности / Е. А. Суханов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 240 с. 3. Право власності в Україні : навч. посіб. / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, О. А. Підпригора та ін. ; за заг. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 816 с.

Надійшла до редколегії 22.06.2009

УДК 347.66

М. Ф. Солонько

Відмова від прийняття спадщини

Проаналізовано деякі недоліки правового режиму процедури відмови від прийняття спадщини, що передбачена цивільним законодавством України. На прикладі конкретних справ із судової практики означено деякі практичні проблеми реалізації права на часткову відмову від прийняття спадщини.

Проанализированы некоторые недостатки правового режима процедуры отказа от принятия наследства, которая предусмотрена гражданским законодательством Украины. На примере конкретных дел с судебной практики обозначены некоторые практические проблемы реализации права на частичный отказ от принятия наследства.
